

Червоний усміх

Степан Тудор

Теж про те, як у судьбі Ліди Танської стрінулись дві троянди

I.

Андрій узяв нову папіроску, сперся на бильце крісла і розказував даліше:

— Після проголошення засуду, яким призначувано Логвину п'ять літ тюрми, а Ліду звільнювано од вини й кари, Ліда стрепенулась уся й кинулась різко до бар'єри.

Рух її був так неожиданий і нагальний, що тюремщик, який сидів поруч із нею, метнувся вслід і схопив її ззаду за руки. Але вона випрямила праве рамя й протягнувши його в сторону трибуналу крикнула сильним, тремтучим голосом:

— "Прошу вислухати!"

Саля, яка було захвилювалась після засуду, стишилась знову й усі лиця повернулись у сторону суду. Предсідник, що взявся саме складати великі, в золото оправлені окуляри, спинився в русі і зпід високо знятих брів глянув на підсудну. Він нахилився над столом і одчинив уста до якоїсь уваги.

Тоді Ліда одсунула зовсім од себе тюремщика, підойшла до самої бар'єри і сказала:

— Прошу трибунал вислухати мене. Голос її був тепер спокійний, рівний і майже тихий. Це був добре нам відомий голос нашої Ліди. Він мав дивні фонічні прикмети. Ми говорили жартуючи, що це душевні, а не фонічні його прикмети.

Було все так, що при першому її слові повставала довкола неї глибока, прозора тиша, якої нутро набірало дивної звучности і в якій найслабше Лідине слово чулося з однаковою чіткістю біля неї і в найдальшому кутку великої салі.

Між собою називали ми цю тишу Лідиною атмосферою. І напів жартома говорили ми собі, що голос Ліди це найкращий наш здобуток за останнє трьохліття. Розділені на дві групки між публікою на галерії ждали ми зі стриманим віддихом того, що хотіла сказати Ліда.

Мала один недостаток, чужий нашому середовищу, який поборювала в собі з великим трудом: була сентиментальна.

І саме тепер, коли звільнено її й засуджено Логвина, боялись ми вибуху її чутливости.

Бо справді, що ще осталось сказати Ліді тепер?

Вона стояла при бар'єрці з легко похиленою головою і здавалось, що дві тисячі сердець спинились на салі в ту хвилю, щоб почути, чим бється тепер Лідине серце.

Але тільки що Ліда звела голову, щоб сказати перше слово, як з передніх рядів галерії впало коротко і твердо: — "Лідо, не треба!"

Стукнуло це в напружену тишу салі як камінь, пущений в пустку. Кинув це Кох.

В одну мить повернулись усі голови в сторону галерії і стали щупати очима по

наших лицях. Предсідник переломився через стіл і говорив щось живо з комісаром.

Одна Ліда стояла нерухомо при бар'єрці і нам здавалось, що крізь простір, який ділив нас од неї, доходить до нас пружке тремтіння її спиненої в розгоні істоти.

Ліда вагалась. Вагання було на її обличчі й тоді, як вона повернулась до нас і кинула нам зпід вій фіялки своїх зіниць. І саме тоді, як нам здавалось, що вона рішилась підчинитись наказові, сталося те, що нас найбільше схвилювало за весь процес.

В горішніх рядах галерії стріпнулась чиясь рука і вслід за тим пролетіла в повітрі широким луком червона троянда й упала до Лідиних ніг.

Не було в цім нічого злого. Зле тільки мало прийти.

Спершу Ліда стояла без руху, наче не завважила нічого. Її очі тільки поширились незвичайно й лице понялось страшною блідістю.

Потім вона схилилась і піднявши з долівки троянду притиснула її корчем до грудей. Її тіло хитнулось при цьому безсило й закружлявши в повітрі з мягким стукотом упало додолу.

На салі знялись чийсь білі руки й наче кинутий ними в гору розтяв повітря дикий крик:

— "Ліда, ой Ліда!"

Ліда лежала тиха в Логвина ногах. І заки спам'яталась його сторожа, він зігнувся над нею й підоклавши під неї долоні зняв її з долівки.

Логвин велит. Ліда була в його раменах як дитина. Й коли її головка звисла безвладно понад його рамя, він ніжним рухом ліктя випрямив її й вона спокійно як у сні усунулась йому на груди.

Тоді він ногою торкнув хвіртку в бар'єрі й пройшов повз трибунал у сторону дверей до салі нарад. Ніхто його не спиняв по дорозі й це було таке просте. І тільки як він зблизився до дверей, по обох його боках з'явилась сторожа, що вийшла разом із ним.

На салі знялась метушня. Публика з галерії кинулась до виходів. Ми пробоем узяли для себе бічні двері й за хвилю були на коридорі.

— Ліда, Ліда, — що з тобою? —

Ми розсипались у товпі, шукаючи якої вістки.

Зі збитої на долішних сходах купки ситих панків вийшла чутка, що в Ліди розрив серця.

— "Брехня!" — прокричав хтось сердито, збігаючи вниз.

— "Оставьте собі ту легку смерть!" — кричав з гори чорномазій робітник, потрясаючи над їми протовщеним кашкетом.

Він перегнувся понад поручча сходів й кинувши кашкет у гору, гукнув з цілої груди:

— "Хай живе Ліда!"

— "Хай живе Ліда!" одгукнула товпа, сколихуючи високе склепіння коридорів.

Клич цей хлинув униз по сходах і добігши до головного входу покотився широкою хвилею по вулиці.

— "Хай живе Ліда!"

Ліда жила.

В ту хвилину, як із темних дверей праворуч великого входу вбився клином у товпу відділ сторожі, одчинилися двері зі салі нарад і в них появилася Ліда.

Була сама. Пройшла кроків два по коридору, одвернулась і простягла руку в глибину дверей.

— "Приходь, Логвине!"

— За пять літ, —

— Хто сказав: за пять літ?

Хиба не за рік? Хиба не за місяць? Хиба не в Велике Завтра одімкнуться залізні двері й вийдуть з них бліді вязні на багрянний день?

Як Ліда підойшла до широких сходів, ми натиснули товпою на сторожу й одсунувши її до стіни заняли головний вихід. Між нами склалася доріжка, якою мала пройти Ліда.

Дарма, що в неї на грудях таємна троянда.

І дарма, що стискається її рука, вплітаючи бліді пальці в червоні пелюстки. Попри нас — мала пройти Ліда.

Бліда ще на лиці після зімління, сковзала вона вже спокійним поглядом по товпі, шукаючи в ній знайомих облич. І за кожним разом, як її очі стрічалися з близькими собі очима, вицвітав у кутках її губ ледве помітний усміх, яким вона посидала дружній привіт.

Стаючи вже на останніх ступнях сходів завважала вона наш гурток по обох сторонах входу.

— Чого це, Ліда?

На хвилину спинилась вона в ході й усю її постать схопило хитке вагання. Рука, якою вона згортала листки троянди на грудях, заворушила неспокійно білими пальцями. Один мент здавалось нам, що вона одійме квітку од грудей і кине на землю.

Один мент — кажу. Бо вже в слідуючу хвилину вона зібралась у собі й пригорнувши тісніше троянду пройшла мимо нас по доріжці. Очі мала спущені й тільки дрібним рухом вій стріпнула нам по дорозі невидний для других привіт.

Винесла нас за нею товпа крізь широкі двері. Перед нами відкрилась вулиця залита вкрай сірою, клекітливою юрбою, що мов розбурхані води налягала на тами, зачеркнуті кордоном сторожі. Як тільки Ліда з'явилась на горішній площадці тераси при вході, з юрби знялася вгору тисяча темних рук і мури кам'яниць стряслися од могутнього привіту, що бухнув, з нутра товпи.

Ліда пристанула на березі площадки. Її лице було спокійне, наче не про неї були оклики бурхливої юрби. Особливо ясний спокій лежав на її чолі, з якого вітер згорнув жмуток волосся, кольору стиглої пшениці.

Це було дивне чоло, в якому лагідна дівочість зливалася в одно з непереможньою діловитістю. Зпід його тонкої опуклости обняла Ліда фіалковим поглядом юрбу по оба кінці вулиці й притакнула головою. А як з глибини вулиці знявся новий зрив окликів, в

якому імя Ліди спліталось з іменем святої справи, по її устах сковзнув усміх, який можна було взяти за промінь, що пролетом торкнувся її нерухомих губ.

З площадки пробігла Ліда очима довгий ряд авт по ту сторону вулиці. Третьою з черги стояла машина Лотка. Лотко дрімав при кермі.

Чому йому не дрімати? Клекіт юрби був для нього колискою, до якої привик із малку.

Шкуратяний кашкет зїхав йому на обличчя, а коротка шия блищала проти сонця дрібними кучерями. Проте, як тільки Ліда поклала долоню на дверцята авта, Лотко підняв голову, поправив кашкет й торкнувши пальцями дашка кинув через плече:

— "Куди?" —

"Вперед!" сказала Ліда.

II.

Ввечері були ми втрюх у Ліди: Кох, я і Логвинів брат. Успіла вже одпочити, спала непробудно до нашого приходу. Проте була бліда, — тією осібною, тюремною блідістю: наче падав їй на обличчя притьмарений рефлекс з невидної зеленої стіни.

Сиділа в кутку високоспинної канапи, підбравши під себе ноги.

— "Отак я просиділа третину вязниці в кінці моєї койки. Другу проспала. Третю проходила довкола келійки, як кіратна конячка.

Як оце коли встану й закружляю довкола вас мов планета, не водить за мною очима і не спиняйте. Хочу мати волю в своїх тюремних привичках." Кох сидів на низькому дзиглику проти грубки й усміхався. Мав теж свої тюремні привички. Просидів отак, чотири роки на березовому обрізку, вправленому в вязничу долівку.

Пересунув свою невеличку кам'яну люльку в лівий куток губ і сказав:

— "До речі, Лідо."

— "До речі..."

Ліда піднесла руку до триніжка, що стояв біля неї, і повернула до себе троянду, вставлену в високу, блідозелену шийку.

— "Кох, скажу тобі, що я не радо беруся за це оповідання. Маю свої ілюзії, якими люблю затягатися, як ти своєю люлькою, і не хотілаб їх тратити.

Кох підняв на неї шпильки своїх сірих очей, але вона повернулась у мою сторону й спитала:

— "Як то сказано у Фройда, Андрію?"

— "При чому тут Фройд, Лідо?"

— "Ти одповідж, там побачиш." —

Я подумав хвилину і сказав:

— "Ну, що: механізм багатьох наших поступків, наших снів лежить у підсвідомості. Складаються на його переживання, які нирнули туди, незаспокоєні як слід."

— "Отож-то! А що діється з тим механізмом, коли його вийняти звідтіля й розглянути в подробицях?"

— "Тоді він тратить свою силу, Лідо."

— "Чуєш, Кох. Отож я боюся — за свій підсвідомий механізм..."

Кох дихнув голубим клубком диму

— "Чи він якось ізв'язаний з тим, що ти нам маєш розказати?"

— "Ох, так. Цеж він — підкосив мене сьогодні там — у суді."

Ліда повела рукою по волоссі й пересілась на край канапи.

— "Треба вам знати... часом мені здається, що підсвідомо править моїми поступками і... моїми снами — розстріляний усміх."

Вона встала, поправила троянду і пройшла тричі довкола стола. Потім вернула на своє місце і сказала голосом, в якому тільки догасало зарево зворушення:

— "Оце вам моя ілюзія. Очевидно — ілюзія й тільки. Більш прозора й більш безтілесна, як той дим, що Кох ковтає."

Проте іноді вона мені на руку: затагнешся і йдеш... у вогонь. Тепер — до речі."

Ліда втиснулась у куток плечима, окинула нас летючим поглядом і сказала:

— "Хвилину ще: з вас ніхто не має нічого проти Іви?"

Ніхто не мав нічого. Іву ми любили. Мала прекрасні, солодкі очі — того кольору, який приймає зеніт при заході сонця.

Були великі, трохи скісні і з глибокими зіницями, в яких постійно плавали теплі іскорки.

Одчинялися перед ними легко залізні двері вязниць, через те була нашим добрим духом підчас провалів.

Війшла, сіла поруч Ліди й кивнула нам по черзі головою: вітайте!

Ліда пригорнула її до себе.

— "Будуть у моїй повісти речі, для яких потрібне жіноче ухо. Такі ми вже. Цього не зміниш."

Почала.

— В липні 1920-го року прострелено мійому батькові на фронті обі ноги. Був тоді підполковником, провадив наступ на якусь невеличку стацію й тут його притято з кулемета.

Неділю після того отримала я листівку з П., куди його перевезено на лічення. Через день я була біля його.

Нас тільки двоє з близької сім'ї. Матері не памятаю.

А радше є в моїй памяті якась соняшна пляма, якої нічим не можна заступити. Це має бути моя мати.

При ліжку, до якого був тепер батько прив'язаний, рішила я не одступати од його з цього часу.

Рани не були небезпечні. Батько має кам'яне здоров'я, — він увесь з одного цупкого обрубка, якого не беруться глибоко ніякі стріли. На четвертому тижні я вже виводила його в парк при лічниці, а на шостому ми вже вернули до нашого гнізда. Мали ми невеличке сільце в келецькому, в якому я господарила одна за неprisутности батька.

Тепер ми були тут знову вдвоїх, як давніше.

Правда, не зовсім, як давніше. Після ран налягав тепер батько на праву ногу. Не багато, трохи, але якось дуже його змінило це налягання. Щось нове долучилося до

його істоти, що в свою чергу счинило цілий переворот у мойому відношенні до його.

Досіль було це відношення просте, ясне, майже товариське. Станула між нами незаметно мовчазна згода у тому, що ніжність, яку ми мали до себе, треба скривати глибоко, — і як іноді вона силою знімалася нам до очей, ми ховали її під повіки й одходили кожне в свою сторону.

Тепер-же, коли він прощався зо мною на ганку й одходив алеєю, в кінці якої ждали його коні, мої груди наливалися вщерть якимось новим, теплим і непереможним почуванням, в якому мені вчувався посмак парного молока.

І я стояла серед ганку й тремтіла, чи пройде він без пригоди всю алею, та чи зручно допоможе йому наймит на високий візок.

Якось при кінці серпня прийшло батькові назначення комендантом міста Л. у прифронтівій полосі.

Нічого. Моє рішення — бути неодлучно з батьком — мусіло бути збережене. Зійшлись ми на тому, що я прослухаю потрібний курс і приїду в Л. санітаркою.

До нового діла приглянулась я ще в П. за батьківського лічення. На третій неділі я витримала іспит і з початком осені станула в Л.

Є там при північному вїзді до міста старовинний князівський замок, покинутий підчас війни новими властителями. Стоїть він на високій горі і як дивитись на його здолу, то його зубата, червона крівля вгризається ломаними шпильями в небо. Гора, од сходу скалиста й гола, збігає к заходу темною волохатою стопою до глибокої річки, яка з піною на губах облизує її костляві пальці.

Замок захований добре. Одне його крило одновлено недавно і в йому резидував тепер мій батько. За час нашої короткої розлуки йменовано його полковником й нагороджено хрестом. Проте — налягав як раньше на ногу і в мойому новому до його відношенні не змінилось нічого.

Працювати мені прийшлось у пересильній лічниці, що містилась у колишній садівничій школі недалеко замку. Роботи було небагато. На л-ському фронті було в той час спокійно й лічниця стояла трохи не порожня. Я збігала туди на хвилю раз-другий у день, а більше перебувала на замку.

Стрічалась я тут із конечности з батьковим адютантом, молодим, білоголовим поручником і якось ми з ним подружились.

Нічого. Я не жаліла того. Був чуткий в обходженні й мав мягкий, шовковий голос, що його слухалось якось усім тілом. Сходили ми з ним усю непроглядну гущавину, що обростала замкову гору й була колись, у давнині, князівським парком. Огляділи весь замок од пивниць до великого, темного горища, що лежало на мурах химерно погнутою черепахою.

Було воно встелене внутрі мягкою, сірою пиллю і ми бродили в ній по кістки, тримаючись за руки.

Мало десятки таємних, чорних куточків, закиданих старим лахміттям, до якого я доторкалась із дивним зворушенням.

"Якось окликає мене поручник і питає з видимим ваганням:

— "Чи пані не з боязких? Є тут щось, — дрібниця, але побачити варто."

— "О, ні, — кажу, я завзята мислива, привикла. В чім річ?"

— "Бачуть пані, тут не в самій боязні справа... Але, нічого, там уже буде видно. Прощу за мною." Він станув на коліна й опіраючись руками поліз до краю горища. Я пішла за ним. Наші долоні поринали в пилюзі, піднімаючи з неї димові порхавки, які було чути тертим порохном.

Коли ми залізли в самий куток, де кривля лягала на сволоки, поручник показав мені невеликий, квадратний вилім у стелі, який приходився вже поза надвірньою стіною замку. Крізь його виднілося внизу мале подвіря.

Поручник одсунувся в сторону і сказав тихо:

— "Пані розглянуть це подвіря." —

Я прилягла очима до вилому й мала його все під собою.

Виглядало як мрачний, понурий колодязь, прорубаний у стінах замку. Було прямокутне, вимощене каменними плитами, між якими виростали високі, бліді стебла трави.

В призем'ї частині протилежної стіни чорніла глибоко в мурі брама, нацвяхована по швам залізними листовками. Була замкнута на глухо, як і вузька, стрілково завершена хвіртка в стіні ліворуч. Виглядали непотрібні в цьому пустому колодязі, в якому стояла така мовчанка, що — здавалось— можна було її черпати долонями.

Я повернула голову до поручника і сказала зтишеним голосом:

— "Тягне відтіля холодним смутком." — "Так — відповів мені в тон. — Чи звернули пані увагу на нашу стіну?"

Я прилягла знову до вилому. Стіна була як другі: сіра, зі слідами щілин між поодинокими каменями. Тільки знизу, саме під моїми очима була оббита довгими рядницями, за якими жовтіла в долоню груба верстовка піску.

— "Ви про пісок?" спитала я не одриваючи лиця од вилому.

— "Так."

— "Для чого це?"

Поручник висунувся з кутка, підвівся на коліна й отрясаючи долоні з пороху сказав сухо:

— "Тут ми розстрелюємо більшовицьких агентів."

Я лежала якийсь час мовчки на виломі, потім спитала:

— "Як це робите?"

Він нахилився знову й я одвела голову, щоб дати йому місце. Він поясняв:

— "Туди, через чорну браму його вводять. Браму замикають зі середини.

"Жовнірі стають коло брами. Його становлять під стінкою з піску.

"Потім жовнірі одходять. Входять два санітарі з ношами й несуть його туди, через хвіртку."

Я помовчала знову.

— "Багато їх проходить сюди?"

— "О, так, пані, подвіря не дармує."

— "Стільки знаходять там продажніх душ?"

Закивав головою:

— Продажніх? Ні. Це здебільша партійці, яких, насилають у запілля на роботу.

"Приходять сюди, вмірають. Називають це партійною роботою."

Я помовчала.

— "Останній... давно тут був?"

— "Днів два-три до приїзду пані.

"Жидок, паршивенький такий. — Нічого, вмер спокійно."

— "А — кров?"

— "Кров змивають. Он — ліворуч жолобок під стіною. Туди спливає, в терновик, за хвірткою."

Десь над нами тріснула кривля і я здригнулась. Проте підвелася і сказала спокійно:

— "Добре."

В глибині темного горища привиділась мені смерекова алея з кульгавою спиною батька і я сказала: "добре."

Проте — десь у моєму нутрі одімкнулося око небезпешного очікування.

III.

Ліда пристанула в оповіданні, зняла троянду з триніжка й оглянула її проти світла.

— "Дрібку вже вяне. А хотілаб я зберігти її як найдовше.

"Ніхто не знає, як зберігають цвіти?"

Логвин чув, що вкидають одробину солі в воду, на що Іва здвигнула живо плечима:

— "Може цукру, Логвине? В запаху кожної квітки є щось солодке; нема запаху солоного."

Кох присунувся bliще зі своїм стільчиком.

— "Носиш, Іво, в твоїх очах аргумент проти себе. Заключаючи з них, ти повиннаб жити одним божеським нектаром."

Ліда усміхнулася. Вона згадала, як це вони робили з цвітами дома: змінляли часто воду й обтирали прив'ялі кінці стебел. Квіти зберігалися в той спосіб день— два, потім усе таки вянули.

Вона проробила все те з трояндою й вернула на своє місце.

Ми пересілись bliще до неї й тоді вона повела дальше своє оповідання.

— Найкраще збігали нам з поручником хвилі на прогуляках лодкою, вниз по річці.

Верстов три од замку бігла вона живою течією і ми складали наші веслі й пускали лодку по бистрині.

Ми сідали обоє обличчям за водою й блукали очима по полях, що загортали нас у свої широкі крила.

В далині роздувався перед нами сосновий бір, що ліг нам через дорогу як велитенська, зелена гусінь, розтята річкою на двоє.

За ним була ціль наших прогульок, дрімучі в сонці багна, які тягнулись здовж річки далеко, на північ, до поліських трясавин.

Багна!

Мають своє обличчя, як степ, як ліс як гори.

Своє повітря, своє сонце, своє небо

Ще серед бору схоплював нас їх приземний віддих, що проходив гортанкою, як ковтки теплої сити.

Лежать оце за лісом, у кітловині як розмяклий од перепою старигань, який рехкає крізь сон, оддаючи на волохате тіло нагріте в череві вино.

Річка розділюється в них на десятки рукавців, що переплітаються химерними лябіринтами, обливаючи дрібні, тряскі острівці, покриті високим у верхівця очеретом.

Ми вибирали один із них і пускаючи в його лодку, поринали з головами в комишах. Вода тут тиха й чорна, як пливка смола. Лодка сковзала по ній, не оставляючи сліду.

Рукавці річки вузьенькі, як протопані в осоці, тіниті стежки. Їх береги сходились іноді так близько, що краї лодки торкали їх мимоходом, стрясаючи мягку дряговину.

Тоді з нутра комишів злітали вгору метелиці комахні, яка грала проти сонця всіми барвами веселки.

Були між нею метелики величини долоні, з шовковими, чорними крилами, накрапляними кровю.

Були теж другі, срібlistоголубі, — такі дрібні, що виглядали з осоки як очі русалок.

Уся ця метушня спадала назад у гущавину, як лишень наша лодка проходила мимо, і тільки на метілках очерету гойдалися легкі коники, що на їх прозорих крильцях заломлювалось соняшне світло.

Іноді стрічались нам по дорозі озерця, захищені в вінках очерету. Звала я їх очима багон. Були як очі.

Мали довгі, стрілисті вії, в яких кожний. волосок кінчався маленькою, шовковою китицею.

Зіниці їх були зелені, встелені блискучими листками, на яких спали великі білі квіти з золотими сердечками.

В середині чорніли чоловічки. Не одзеркалювались у них ні небо, ні квіти, ні китички вії. Ніщо не зраджувало їх водяного плеса. Були чорні.

Коли при першій нашій стрічі я торкнула одного з їх кінцем весла, в його нутрі щось блиснуло як лезо ножа, а зелені листки зійшлись до середини, закриваючи чорний кружок.

— "Це вікна," сказав поручник, одсовуючи моє весло.

— "Просто під їми лежать лійки безодень. Їх оминають водяні птиці, а з людей хиба чужинець наїде коли своєю лодкою."

Ми теж їх оманили, ті круглі очі багон, що під їми висіли лійки безодень. Лежала на їх якась гнітуча тиша, яку я чула плечима, доки наш човен не поринав у найблищих комишах.

Треба згадати, що ті наші прогульки в багна не були платонічні. В мене на колінах лежав постійно набитий двоячок, яким я стягала з повітря кожну необачну качку, що злітала над нами.

Не пропадала ні одна. Мій Джек виносив кожну з таких трясавин, які вгиналися під ногами водяних курочок.

Поручник, який був пристрасним збірачем комах, мав тут теж своє багате жниво.

І коли в моїх ногах рябів букетик зівялих качачих головок, а пальці поручника блищали од пилі з крил мотилів, ми виринали з нагрітої гущі і з червоними од сонця лицами вертали додому.

— Будь терпеливий, Кох.

При тих багнах спинилась я так довго, бо з їх саме пішло те, що незадовго розлучило мене з батьком, а сьогодні — там, у суді, кинуло мене на долівку.

Мусіло бути сильне для цього — там і тут.

Сталося це неділь у дві після могої приїзду в Л. На дворі стояло гаряче передобіддя, що більш нагадувало глибоке літо, чим початок осені.

Коли ми пропливали сосновий бір, повітря в йому було так перепоеєне живицею, що при віддиху вкривала вона все піднебіння масною, теплою плівкою.

А багна:

Розпняли над собою своє небо, зіткане з голубої імлі й кусочків соняшного проміння.

Сповняли його тягучою музикою, наче в їх кожна очеретина була тонкою дудкою в устах опянілого коханка.

А як знялася над нашим човном перша дика качка, то скісний її лет був як знята в небо скляна флейта, на якій хтось вистукував тужливу трелю.

Проте я прицілилась і розбита флейта змовкла в комишах.

Тоді-то — наче в відповідь мені — стукнуло десь у глибині багон один по однім п'ять вистрілів.

Джек, який уже зібрався був до скоку, підняв на мене питаючі очі, а я глянула на поручника.

— "Стріли наші, з наших крісів", — сказав, прислухаючись. За хвилю сипнувся знову глухий, нерівний стукіт.

"Якась стріча нашої патрулі: шпиги або партизани."

Я стримала в собі легке тремтіння і сказала :

— "Це не дуже далеко. Поїдем туди, пане поручнику."

Подивився на мене вагаючись?

— "А що — сказала я, — для мене це цікава пригода, а для вас трохи не обов'язок."

Очевидно, згодився після того. Вийняв зіпід сидіння два карабінки, які були все з нами про всякий випадок і подав мені один, ставлячи другий біля себе. Принявся мовчки за весло і спрямував лодку на головний рукав.

Скажу зразу: мені не прийшлося цим разом спробувати карабінка. За те я зробила вжиток з другого, менш благородного оружжя — вперше й мабуть у останнє.

Не віхали ми всеї верстви, як унизу русла замаячила перед нами лодка. Йшла нам на стрічу.

— "Наші," — сказав поручик, піднімаючи весло. Не було чого спішити, човен сам ішов за водою.

Були справді наші. На переді стояв фельдфебель з викинутим крісом. За ним два гребці. На кермі четвертий.

— "Лодка мала" — замітив поручник — "не по інструкції йде.

Головне русло призначене для великої, дві малі патрулюють боками. Випадок — видно."

Завважили нас, загребли живіше і ми зблизилися на голос. Фельдфебель салютував здалека.

— "Шпиг!"

Крикнув він на віддаль, вдоволено. Було це як вистріл, од якого я здригнулась неожидано.

— Ну, чого ти, нюня, — сказала я і до себе й затиснула зуби.

— "Шпиґа зловили, пане поручник, і на і великій лодці йде, під сержантом. Спішу з докладом" — говорив фельдфебель уже зблизька.

Вдарили ще веслами, лодки зіткнулись. Фельдфебель здав звіт.

— "Вниз річки, до кінця нашого району, йшли ми спокійно. Нічого. Вернули. До березнячка, що на п'ятій верстві врізується в багна, спокійно. Проти березнячка — з очерету сержант:

— ,Пане фельдфебель, — човник!' — ,Який човник?'

— ,При березі, коло берізок, човник.' — ,Нічого, човникові вільно бути.

Вільно — кажу — йому бути, а нам вільно дивитись.

Пересів я до його, пробрались через очерет, залягли за острівцем.

Човник, як на долоні, легкий, рибацький.

— Коли є човник — кажу — буде пловець. |

Пролежали на сонці годину. Тоді — з березнячка двоє: один — худячок, — босоніж, дрянкa сорочка, ногавиці підкочені. Рибалка. Другий — кашкет, хакі, чоботи до колін. Плечистий — силу чути.

Поговорили, стиснули руки. Худячок у березняк, хакі — в човник.

— Є пташок.

Пропустили ми його коло себе, потім — слідом за ним.

— На річці натиснули на його: Стій, братіку!

Оглянувся спокійно, як у себе на вулиці, вдарив веслом і в очерет.

— Стій, — кричу я.

Не стає. Тоді ми: брраз! — понад голову. Нічого.

Я до хлопців:

— Блище, по очерету, пали!

Зойкнула вода. А він, як на прогульці, рівненько веслом: блис-блис.

Коли не вбем, утіче. А приказ: живим брати.

Тоді я приклякнув, змірив у праве рамя, поклав на язичок палець... — а тут, йому назустріч — сержант із правого крила.

— Попавсь!

Глянув перед себе, глянув за себе, спинився. А з боку — вікно. Розтяв очерет, туди! Втопиться? Ні!

Зложив весло в човен, вийняв з грудної кишені чорний портфель і в глибінь. Пропав. Важкий мусів бути.

— Нічого, — кажу, — братіку, аби язика не втопив. Язик найкращий документ. А він усміхається. Поклав долоні на коліна, дивиться на нас, усміхається. Жде. Стукнулись лодки. Я до його:

— Руки ввєрх! — і кріс до грудей. Кінцем цівки до грудей, пане поручнику.

А він лівою рукою за кріс, правою за перед нашої лодки і в гору.

Скупавби нас на смерть, колиб не сержантова кольба.

Тут ми побавились із ним.

Вісім нас. Довкола трясавина, під ногами безодня, а він — ведмідь. Нічого.

Скрутили. Вивезли на русло, кинули в велику лодку:

— Їдь, — кажу — де тобі смерть писана. —

А він — на дні — усміхається."

— "Нічого, це не довго" — завважив поручник.

— "Теж саме я казав, пане поручник. — Смійся, — кажу, — братіку, бо незадовго плакатимеш."

Фельдфебель прислонив очі рукою й розглядав унизу річку.

— "Їдуть" — сказав облегчено.

Їхали. Це я вже бачила раньше. Велика лодка йшла тяжко проти води, торкана двома веслами. Я впилася в неї очима. —

Буває иноді так: у повітрі тихо, — а на плесі води — рябина.

Складка при складці — дрібна, нерухома, блискуча.

Рябіло так у мене тоді в нутрі. Я сплела на колінах пальці і ждала.

Поручник думав вернути ще на безодно шукати портфелю.

Мені випало плисти додому самій — при великій лодці.

— "Добре" — сказала я.

Щось у мене майнуло при цьому крізь думку, неясне а вперте і я додала:

— "Проте — це слухне: язик найкращий документ."

— "Є деякий клопіт з його — одчитуванням", — сказав поручник, усміхаючись тихо.

Він пересів до фельдфебеля, забіряючи зі собою Джека. Потім ми ждали.

Лодка підійшла й осіла грузко перед нами. Була важка. Вода їй сягала до половини бортів. Сколихнулася й наче зітхнула.

Спереду сидів молодий сержант із блідим, похмурим обличчям.

В його руках чорнів наган, звернений дулом углиб.

Дальше два рядові з крісами на колінах. За ними гребці.

При кермі — малий жовнірик із дерев'яним обличчям. —

Залягла між нами напружена мовчанка.

Я обвела всіх повільним поглядом і підняла очі на поручника.

Стояв прямо, спіраючись карабінком на край лодки. Був змінений до непізнання.

Долішня його щока ходила дрібно вперед і назад, а під вилицями бігали грудки стиснутих м'язів. Застиглі очі були втягнені в глибину великої лодки.

Я збігла вниз по їх нерухомих проміннях і побачила обличчя шпига.

Було велике, — тверде, — засмалене, наче різане в бронзі.

Лежало на дні лодки — ціле на сонці, без тіни.

Було на йому повно соняшним блисків, що збігали гнотими рисками по виступах костей.

І було ще щось, що я спершу приняла за соняшні блиски — через те, що з них складалося. Був усміх.

Дві срібні риски під очима й золота дужка губ, кутками вверху. — —

Я звела дрібку очі й сковзнула ними по слизькому дулі нагана. Було вицілено просто між брови, на перенісся.

Я стулила вії, протягнула долоню й почесала її об сухий край лодки. Потім опустила її на дно й налупала ручку собачої нагайки. Встала на ноги, вирівналася. Підняла вгору все рамя із силою втяла через обличчя.

— Га — згас!!

Губи шпига зламалися вниз, а з чола між брови — оклик!

Я сіла й повела довкола очима.

Бачила я все крізь імлу й шукала в ній надармо лица поручника. Замість нього виринув передо мною різко й виразно маленький жовнірик при кермі. Його кругле обличчя було витягнуте на тонкій шийці й дивилось поміж голови гребців у глибину лодки.

Губи його були, як у шпига, зломані вниз, а між бровами — оклик.

Я здвигнула плечима і спитала:

— "Чого ти?"

Тоді жовнірик підскочив, одкинувся до керми й крутнувся до мене. Його очі затанцювали срібними копійками по моїм лиці. Брови в його побігли на середину чола й потягнули за собою кутки губ.

— "Чого ти?" повторила я злісно.

— "Ано сміється, прошу панночки", — сказав дзвінко жовнірик з дерев'яним обличчям.

В мені щось зойкнуло Я протягнула руки до великої лодки й уціпившись пальцями в борт шарпнула її до себе.

Обличчя шпига було все в сонці, як раніше.

І з середини — сонце: усміх.

Через праву щоку лежав синьою п'явкою слід нагайки. А з середини — усміх. Тоді я нагнулася до його так низько, що чула, як його віддих шелестів у ніздрях.

Тремтіла я як зігнута у двоє бурею тополя.

Зуби мої затиснулись до болю. Рвалаб я їми той усміх по кривавому кусочку й випльовувала в річку.

Але я тільки назвала його псом і одіпхнула од себе лодку.

— "Вперед!"

Весла вдарили разом і лодка пішла вверх річки.

Я не поплила з нею додому. Одіхала зразу проти води кроків десять, потім одстала й повернула в багна.

Була в мені ціла буря і через те я впала як буря на них. Збивала за собою стовпи комашні, що пропадали вихрями в гарячій синяві. Підривала стаї качок, що підставляли свої груди просто на стріл.

Одну з них стягнула я праворуч у мягку трясавину. Другу ліворуч у глухий кінець рукавця, недоступний і Джекові.

Третя черкнула довкола мене подвійну спіраль і впала в лодку. Вдарилася ще раз крилами й підсунулась до самих моїх ніг. Застукотіла дзьобиком і сипнула перед мене капельками крові як намистом.

Була наче просьба водяних птиць, щоб не вбирати їх надармо. Тоді я одложила двоячок й узявши в руки весло поснувалась по багнах, як причинна.

IV.

Сонце вже хилилося до заходу, як я вернулася додому. Широке замкове подвіря лежало в густій тіні, що падала на його з темних будівель. З червоних крівель сипалася в низ золота пиль ранніх сумерків.

З високих сіней замку вибіг напроти мене денщик.

— "Прошу панночки, пан полковник непокояться. Ждуть на горі з обідом."

— "Добре, — сказала я, — вже йду."

Але як він кинувся на сходи, щоби сповістити батька про мій поворот, я затримала його і спитала:

— "Тут, привезли недавно шпиґа, не чув ти?"

— "Так, прошу панночки. Його тільки що провели в адютантську."

Я вагалась одну хвилю, стоячи вже одною ногою на першому ступні сходів. Потім сказала:

— "Повідоми пана полковника, що я зараз прийду."

Я повернула в сторону адютантської.

Це було перший раз, що я в своїх думках поставила щось понад батьків неспокій. Мусіло бути сильне, сильніше за все моє дотеперішнє життя. Що було таке справді, це я одчула на собі за два найблищі, рокові для мене дні.

Адютантська містилась у партері, в кінці коридорчика, на ліво од входу. Було тут уже майже поночі. Я налапала в темноті двері й увійшла до середини.

Спершу мене осліпило рідке, червоне світло, яким була налита вся кімната. Вона виходила на захід високим, островерхим, закратованим, вікном, за яким саме тепер сідало сонце.

А як мої очі привикли до світла і я звернула їх у глибину, то побачила просто себе шпиґа.

Кімната була переділена низькою барієркою на дві половині і він стояв сам один по

ту сторону бар'єрки.

Постать його темніла різко на ясному фоні вікна, обнята рамою стрілкових стінок. Од неї падала тінь через кімнату, загортаючи мене всю, од стіп до голови.

Я минула поручника, що піднявся мені на стрічу й підійшла до перегородки.

Мала я тут хвилину дивної ілюзії.

Освітлене знадвору вікно виступило вперед і обнявши його голову вплело її в залізні пруті кратів.

Тоді ота голова хитнулась і розрослась на моїх очах до велитенських розмірів.

Розгорнулась передо мною, як велика, вулканічна долина, спалена згори сонцем і вогнем зі середини. Стояли на ній багряним морем важкі сумерки, які не пропускали ззовні ні одного проміння.

І тільки знутри, крізь щілини проваль просочувалось із неї рівне світло й стелилось пологим серпанком по землі. — —

Я ворухнула плечима й стріпнула нетерпляско повіками. Тоді вікно одскочило назад, а голова одірвалась од крат і станула вниз, за бар'єркою.

Змаліла. Проте була велика, темна.

І серпанком — усміх.

Я повернулася до ад'ютанта.

— "Чи знайшли портфель?"

— "Ні, прошу пані."

— "Добре!" — сказала я коротко. Прозвучало це в мене, як програма на найблищий час.

— "А він?" кивнула я в сторону шпига.

— "Як пані бачать. Мовчить, мов німий."

Я підійшла щільно до ад'ютанта:

— "Я думаю, що він у вас заговорить."

— "Сподіюся," — сказав він усміхаючись.

Але я зловила в його голосі ризику непевності й у мене піднялась хвиля згирдливої злості. Я одступила од його і пробігаючи очима всю його постать сказала холодно:

— "Це так — не по жовнірськи звучить: "сподіюся". Тут — діяти — треба."

Поручник спалахнув увесь, а я стукнула дверми й нирнула в темноту.

На сходах я стрінула батька, який ішов уже по мене. Під насупленими бровами ховав він свій неспокій.

— "Що таке сталося, дочко."

Тут я вперше скривила перед ним душею. Вийшло в мене це так просто, що я затремтіла од того. Я сказала:

— "Поблукала трохи по багнах і тільки. Нічого, — бачиш, вернула ціла й здорова."

Батько взяв мене під руку й ми пішли в кімнати.

— "Ти кинулаб ті багна, Лідо. Нічого доброго вони не приносять."

— "Знаю, — сказала я роздягаючись, — ти про шпига. Маєш із ним клопіт, батьку?"

— "Очевидно, кращеб без цього."

— "Що там: розстріляєш і тільки."

— "Так. Бавитись нам із ними ніколи."

Ми пройшли в їдальню. Сідаючи до стола, я спитала:

— "Ти бачив його, батьку?"

— "Не сходив іще. Адютант тільки був із докладом."

— "Ти подививбися. Мені здається, це — шишка."

Я зігнулась за чимось і сказала перериваним голосом:

— "Із ним — вартоби — побавитись."

Батько помовчав хвилину, потім сказав коротко:

— "Там зроблять, що треба."

Наливаючи йому таріль, спитала я через стіл:

— "Ти думаєш про адютанта? — Я була там перед хвилиною."

Боюся, що поручник — не доцінює ситуації. І взагалі — маю вражіння, що в його за м'яка рука."

Я зиркнула на батька й кинула мимоходом:

— "Тутби — Ларкина — —"

Підходила я до виконання програми. Йшла просто, не оглядаючись. Ларкина я не зносила фізично.

Був це — російський білогвардієць на нашій службі. Крутилось їх тоді в нас — густо. Мав щось жіноче в своєму вигляді. Дивно ніжне, рум'яне обличчя з жіночим овалом. Тонкий, рівний ніс із рухливими ніздрями. Червоні, пухкі губи. І тільки великі, чорні очі горіли все неспокійно під крильцями брів.

По цьому, як легко пройшло це ім'я через мої уста, пізнала я, яку завела оце гру й як твердо стою на вибраній дорозі.

Батько насупився над столом і мовчки їв. Потім кинув крізь зуби:

— "Роблю це в крайньому випадку. Краще без цього."

Він подумав над чимось хвилину, потім устав і пройшов до телефону. Викликав адютанта і попросив звіту з доходження. Од часу до часу давав короткі замітки, з яких я старалася не пропустити одного слова.

Коли скінчив і повісив трубку, я зітхнула й дала волю стримуваному тремтінню. Справа стояла добре.

По обіді мене визвано в лічницю. Тут я довідалась про речі, які мені входили в дорогу.

О, так, — це, що вчора було моїм обов'язком, тепер входило мені в дорогу. На завтрішній ранок була заповіджена партія ранених, для яких треба було приготувати лічницю. Знайшлося в мене багато роботи.

Проте через годину я зійшла до телефону і подзвонила в адютантуру. Одізався поручник. Я сказала, як могла, лагідно:

— "Пане поручнику, я була з вами трохи нечемна. Прошу в вас вибачення."

Вагався хвилю, потім одповів своїм звичайним, м'яким голосом:

— "Нічого, прошу пані. Це було для мене товчком — у роботі."

— "Працюєте?"

— "Так, пані.",

— "І якже йдуть справи?"

Стояла хвилину мовчанка, в якій мені почулось хитке здвигнення плечей.

— "Трудно, прошу пані. Не хочу робити пані лишніх надій, — справи йдуть трудно.

Правду кажучи, ніщо майже не змінилось од часу виходу пані."

Я скипіла.

— "О, так, пане поручнику, — сказала я, — це не метелики ловити" — і повісила трубку.

Рівно через годину я подзвонила вдруге і спитала коротко:

— "Як справа?"

— "Трудно."

Я обірвала й визвала батька. Перевела дух і стримала голос, щоби здусити в йому тверді rischi. Батько спитав:

— "Хто говорить?"

— "Це я, батьку. Хотіла тобі сказати, щоб не ждав з вечерею. В нас багато роботи і я вернуся — пізно."

— "Добре, дочко, — сказав, — я вишлю по тебе коні."

Я помовчала.

— "Чи є в тебе які вістки з фронту, — спитала по хвилі, — заповіджено в нас ранених."

— "Так, живішає. Будемо мати роботу."

Я нагнулась над трубкою.

— "Як ти думаєш? — Чи не слід булоб через те — прискіпити-з тим — шпигом?"

— "Не турбуйся, дочко. Поручник не одходить од його."

— "Ох, поручник. Я тільки що дзвонила туди. Скажу правду: не на його це зуби оріх."

Батько ворухнувся неспокійно при трубці :

— "Чи не лишній це клопіт для тебе, дочко? Не хотівби я, щоб ти собі це брала до серця."

Я усміхнулася:

— "Це привичка, батьку. Твої клопоти все були моїми клопотами. Цього не зміниш.

Крім того, — цей шпиг — по трохи й мій — здобуток. Ти вже позволь, батечку, — —"

— "Будь спокійна!"

— "Добре вже, кінчу, — сказала я лагідно. — Але ти все таки не забудь — Ларкина. Супроти руху на фронті — —"

Батько обірвав:

— "Побачу."

Я повісила трубку й зітхнула.

Пізнім вечером заїхала по мене бричка. Вулиці були майже пусті. Зрідка попадались на їх молоді пари, для яких усяка година була ранком.

Високо в небі плив місяць. Сірі стіни замку на горі потягнулись якось у його голубому сяйві, зробились легкі й майже прозорі. Порізані острыми тінями знімались вони зі стрімкого чола гори наче хрустальний її сон, навіяний м'яким хлюпотом річки.

Люблю природу. Маю хвилини, коли мені здається, що дотикаю її голим серцем. Говорить десь Тагоре про велику радість цього безпосереднього дотику.

Але цього вечора стояло щось між нею і мною, наче дивилась я на неї крізь скло.

Бо все це: місяць і замок і пізні пари на місяшних вулицях — було тільки декорацією, на тлі якої сповняла своє призначення зачасна до скоку дійсність:

шпиг і я.

На замковому подвірі вийшов мені на стрічу з темних сіней конвой із п'ятих жовнів.

Між ними йшов шпиг.

Голову мав одкриту, лице притрушене місяцем. Сходив по ступнях між конвоем помалу і просто, наче це він провадив тих жовнів.

Я перепинила сержанта, що йшов за конвоем.

— "Куди це?" .

— "На третю башту."

Зойкнуло в мені щось:

— Ларкин, Ларкин! —

На третій башті було гніздо Ларкина. Сповняється.

Я дивилась їм у слід з затаєним віддихом.

За мною, на ступнях, почулися кроки і я здригнулась.

Був Ларкин сам.

Сходив помалу, хитаючи станом як кішка. Поздоровляв мене на ходу, не спиняючись.

— "Пане капітане!"

Підійшов до мене трохи здивований, не приймаючи од дашка руки. Я привіталась із ним, затримуючи його долоню в своїй.

— "Маєте, бачу, роботу."

Усміхнувся, показуючи дрібні, ostrі зуби.

— Мушу вам сказати, — батькові дуже залежить на тім, щоб він заговорив."

Я приблизилась до його і сказала майже лице в лице:

— "Думаю, вам це вдасться."

Ларкин підняв брови і здвигнув непевно плечима.

— "Не ручаюсь, ласкава пані. Чи заговорить, не ручаюсь."

Чаївся хвилину, блискаючи зубами:

— "Але що заспіває, — — що заспіває він, за те оддам голову."

Сміявся тихо, одходячи подвір'ям. Коливав на ходу клубами, наче збирався танцювати.

Дивилась я йому вслід з обридженням і вдовolenням. Був моєю рукою, яку я затискала тісно, щораз тісніше.

Мій сон був цієї ночі подібний до мли, в якій думки плавали рівно і складалися в правильні конклюдентні.

Мала я їх з пробудженням цілий клубок під серцем, цупкий і незрушаний.

Вранці зійшла я до лічниці, де вже прибули перші гуртки ранених. Було в моїх рухах стільки спокою й певності, що вони усміхалися під моїми долонями і з тоскою звертали за мною голови, коли я од їх одходила.

Тоді я нахилилася до них і говорила м'яко:

— "Добре вже, добре," — й усміхалася до них тихо.

В кутку операційної висів телефон, але я проходила мимо його спокійно.

Не ховаю од вас: був це спокій інструменту, який невидима рука натягувала поволі та постійно до найвищого тону.

Коло обіду хлинули в лічницю нові гуртки ранених і мені випадало обідати поза домом. Проте я одпросилася на хвилину в лікаря і побігла на замок.

Коли я вийшла в сіни й повернула на наші сходи; в горі стукнули двері й почулись кроки в низ.

— Ларкин! — пройняла мене лискавою думка.

Був справді Ларкин.

Я сперлась на поруччя і ждала.

Сходив помалу хмарний і до того блідий, що його обличчя світилось у сутінках сіней.

Очі мав спущені додолу й тільки поломані стрілки брів зраджували мені їх вираз.

Майже зіткнувся зо мною. Одступив і перепрошуючи старався усміхнутись. Проте я зловила ту нелюдську жорстокість, що горіла в його очах. Вона зачайлась передо мною під віями і чмихнула в глибину зіниць, як застуканий драпіжник.

— "Що доброго приносите, пане капітане?" спитала я, вітаючись із ним.

— "Добре — не легко дається, ласкава пані" — сказав майже спокійно.

Я насторожилась:

— "Скажіть: хіба так — трудно?"

Взяв мене легко за руку й підвів до стіни. З закругленого муру виглядала тут велика, неотинкована камяна брила, на яку падало з гори соняшне світло. Постукав по ній пальцем.

— "Камінь, ласкава пані, усміхнений камінь."

Висунув наперед долішню щоку і глитував нею повітря як черпачком:

— "Але я зніму з його той усміх — зі шкірою!"

Пройшов униз. А я злягла грудьми на камінь і зойкнула.

Оглянувся й підняв до мене бліде обличчя :

— "Щось зволите, ласкава пані?"

Я протягнула обі руки:

— "Ларкин, — ой — Ларкин!"

Його брови кинулись угору, як крила ластівки і він пішов до мене. Губи його розхилились як рана.

— "Ні — ні — ні, — прошептала я, заслонюючись долонями, — туди, туди: на башту!"

Прокричав щось і ринув униз, як божевільний.

Я вже не заходила до батька. До батька — не було чого. Я вернулась у лічницю.

Через годину я подзвонила на третю башту. Одповів мені незнакомий голос. "Пан капітан занятий."

— "Попросіть."

— "Не вільно, коли пан капітан занятий."

Я обтяла:

— "В туж хвилину! Просить Танська." Трубка стукнула.

За хвилю продеркотіло. Був Ларкин.

— "Простіть, пане капітане, що перериваю. Працюєте?"

— "О, так, пані. Руки мої от у такому стані, трубку притримує мені дижурний."

Я затремтіла, але сказала рівно:

— "Очевидно, — з успіхом."

— "Так, пані, за це я ручався головою." В мене підогнулися коліна і я присунула собі крісло.

— "Скажіть, — простогнала я майже, — скажіть, — чи й що до усміху?"

— "І що до усміху. — Якби це пані сказати? Власне — його вже не видно очима. Вичуваю ще тільки — пальцями. А тут уже справа легка."

Я насторожилась і вставши проговорила скоро:

— "Коли ми вже при цьому, — я думаю, — це не важне, — знищити його зверха. Важніше, далеко важніше — згасити його — внутрі. — Так я думаю, — Ларкин."

Помочав хвилину:

— "Розумію паню. О, розумію паню! — На жаль, — мої оруддя — не сягають так глибоко."

Я налягла на трубку й зібралась як до скоку:

— "А Чека, Ларкин!"

— "Пані!"

— "А Чека, Чека, Чека!"

Трубка прогарчала щось невиразне і кинулась дико.

Я сперлась на стіну й перевела глибоко віддих.

Моя душа була в те пообіддя як антена, розпнута високо в повітрі й наставлена на одну тільки хвилю.

Ловила її точно й чутко, й переміняла в грудях на стукіт серця.

Як сонце знизилось до заходу, схопив мене дивний неспокій. Звивався в грудях, як клубок гадюк і підходив до горла.

При перших сумерках була мала передишка в роботі. Я вибігла з лічниці і пробігши міст кинулась кущами, по склону гори, в сторону замку.

Була тут вузьенька стежка, по якій я іноді скорочувала дорогу. Коли я була вже в половині гори, в верхньому її кінці замаячила якась невеличка постать. Вона вертілась

там хвилину, потім пішла в низ, мені на стрічу. Я спинилась і приглянулась.

Це був жовнірик з дерев'яним обличчям. Ішов помалу, хилитаючи руками, як дерев'яна лялька.

Я задержала його:

— "Тут десь бічна стежечка на третю башту, не знає?"

Жовнірик вернувся зо мною і провів угору, туди, де кінчалися кущі. Кинув мовчки рукою, як маятник і попрощався.

Стежка входила тут на малі східки, прибудовані до круглого муру і скручувала довкола башти до дверей, що вели до неї з замкового подвіря.

В них я наткнулась на ад'ютанта. Поздоровив мене ніяково.

— "І пані тут?"

— "Хочу бачити Ларкина."

— "Це буде трудно. Шукаєм його саме і не знаходим. Одійшов кудись."

— "Невідомо панові, — чи він скінчив — роботу?"

Поручник спитав неприємно тихим голосом:

— "Що пані називають кінцем роботи?"

Я спалахнула й підняла на його очі.

Сказав тоді сухо:

— "По наказу полковника — кінець буде завтра о п'ятій ранку."

І додав тихіше:

— "Приходжу перевести його в друге крило, де матиме останню спокійну ніч." Я затремтіла й схопила його за рамя:

— "Йдете до його?"

— "Так."

— "Прошу, — візьміть мене туди." Здвигнув нерішуче плечима. — "Заборонено?"

— "Ні."

— "Отже, — я прошу дуже!"

Вагався ще. Потім поступився і попросив рукою до середини.

Перед нами йшов ключник з двома жовнірами.

Сходи обернулись спіраллю раз і другий і ми вийшли на площадку, освітлену згори електричною лампою.

Було там рядом троє високих дверей, обитих чорною бляхою.

Я перебігла їх очима й подумала:

— Середні.

Ключник одімкнув середні.

Виглянула келійка.

Була висока, вузька, стрілками склеплена.

Згори сіялось матове світло ковпачка.

В протилежній стіні маячило глибоке віконце.

З надвору дивилось у його криваве око гаслого дня.

На низькому тапчані сидів лицем до вікна — шпиг. —

Я ввійшла. Підійшла до його так близько, що видно було мені його стрижене тімя.
Стала за ним тихо й туго, як полум'я витягнуте в гору.
Деся високо, в башті, било молотом серце.
— Жду.
Можна було почути: За мною дихали люде. Довкола щеміло повітря.
— Жду. —
Збоку піднялась рука поручника й лягла йому на плече.
Повернувся, як туго затиснута шруба.
— Ой!
Дикий крик ударив мене в груди й одкинув до муру.
— "Обличча!!
— "Обличча, де обличча!!
— Не було обличча.
— Було поле — розоране божевільним плугом.
Вверх, униз, наскіс.
Скиба на скибу — глибоко, чорно, дико.
— Стала я на коліна й обняла руками голову. Впилася в його очима як губами.
— Тоді... одчинилась надо мною як небо велика, блакитна тиша:
— Поле. Борозни. В борознах — сонечком — срібні струмочки усміху.
Пішла я на їх як на сонце. Поклала руки на руки.
— Тоді той усміх — ще мені усміхнувся.
— Була я майже безтілесна.
Зійшла нечутно спіраллю вниз.
Подвіря. По йому хтось кульгавив дивно.
Батько.
Підійшов, заговорив швидко. — Так, так.
— "Добре, батечку, добре."
Нахилився надо мною і майже прокричав:
— "Ларкин — мертвий — в кущах."
— "Добре, батечку, добре."
Я поклала йому руки на шию й осунулась здовж тіла в солодку синю яму.
Очуняла я в себе, в спальні, на ліжку. Надо мною стояв похилений батько.
Я встала, спустила ноги на землю й зітхнула.
— "Це завтра, о п'ятій ранку?"
Батько підняв брови:
— "Про що ти, дочко?"
— "Думаю — розстріл."
Батько сів тяжко на крісло і сказав у півголос:
— "Розстріл — о п'ятій."
Тоді я присунулась до його і взяла за руку:
— "Він там такий — такий... Позволь, батьку, я пішлю йому води — вмиться."

Призволив мовчки.

Я вийшла до сусідньої кімнати. Вибрала найм'якший рушник зі своєї білизни. Наповнила водою високий, білий збан і післала вниз санітаром.

Тоді вернулась у спальню. Сіла на постелю. Повіки мені тяжіли дуже і голова хилилась до подушки.

— "Піду спати."

Батько притакнув головою.

Я роздяглась, лягла й замкнула очі. Батько торкнувся долонею мого чола.

— "Ні, батьку, все добре."

Він поправив мені покривало в ногах і я зразу заснула. —

Збудилась рівно о четвертій. На вікнах лежав перший світанок.

Одягнулась і вийшла навшпиньках із хати.

Зійшла в парк. Окружила всю західню стіну замку й постукала до садівника.

Він виглянув через кватирку й закивав привітно білою головою. Одчинив у дверях засув і вийшов перед хатину.

— "Мабуть цвітів, паннусю?"

— "Цвітів."

Усміхнувся мягко.

— "Вродини чиїсь будуть?"

— "Вродини."

Стежкою, через сухий малинник зійшли до цвітника.

Збігав трьома коврами вниз, до старих лип на березі. Висіла над ним павутиця імлі, вохка й пахуча.

— "Осінні вони тепер у нас, золоті. Які зволите паннусю?"

— "Чи можна .— одну троянду?" Згодився. Можна одну троянду. Кольору?

— "Червоного."

— "Так. Знайдем найкращу. Коли одну то найкращу.

Й червону."

Ми зійшли на доріжки між грядками. По обох боках стояли деревця — тонкі й високостеблі. В їх зелених коронах лежали цвіти — великі, барвисті, пізні.

Ми спинились при одному, внизу, біля лип. Мало одиноку червону троянду в чашечці листя.

Була свіжо розцвіла, зі серцем загорнутим у пелюстки.

— "Можна цю?"

— "Ваша воля, паннусю."

Підняв ножиці до корони.

— "Сама зітну."

Слідив неспокійно за моїми руками, а як квітка схилилась в мою долоню, усміхнувся.

— "Вмієте ходити коло цвітів?"

— "Вмію. Ми мали дома цвітник тоїж величини."

Покивав головою:

— "Одійшов у чужі руки?"

— "Ні."

— "Війна певне знищила?"

— "Ні."

Покліпав червоними повіками.

— "Вибаchte старому його цікавість. Щож сталося з вашим цвітником?"

Я підняла на його очі:

— "Чому питаєте?"

Зніяковів.

— "Сказали, паннусю, що мали цвітник, а сам я садівник..."

Правда. Я сказала "мали." Вийшло це несвідомо.

Проте було — правда.

Я попрощала садівника й пішла горі стежкою.

Од сторони парку був до замку старий, закинутий вхід, а з його круті сходи на горище.

Було тут іще поночі. Я йшла по сходах і ловила стопами топтані ступні.

Малі віконця подавали мені рожеві пальці й вивели мене під саму кривлю.

На горищі вже сіріло. Крізь невидні щілини слезив сюди світанок.

В далекому, темному кутку білів квадратик вилому в стелі.

Я пішла просто на нього. Кривля спадала косим причілком.

Я схилилась, поповзла й лягла грудьми на сволок.

Внизу було подвіря з чорною брамою.

Я взяла голову в долоні і ждала.

Дві хвилині перед пятою почувся знизу глухий тупіт.

Прохлипіли засуви і брама одчинилась. На кам'яні плити лягла блакитна смуга ранку.

Війшли два жовнірі і станули по обі сторони брами. Другі два рядом із ними.

Тоді — він.

За ним іще два. Фельфебель, поручник.

Як знімали з нього кайданки, підняв голову й оглянув подвіря.

Побачив стінку піскову й пішов прямо на неї. Обернувся і вирівнявся.

Стояв просто під моїми очима. Його тімя булоб на лінії моїх сліз, якби були сльози.

Не було сліз. На губах я тримала троянду й дихала нею.

Поручник скомандував. Викинулись кріси.

— Тоді я просунула руку крізь вилім і пустила троянду.

— Стояла така тиша, що я чула шелест падіння.

Понад подвіря пролетіла з криком ластівка.

— Підняв за нею очі.

— "Це не ластівка, це я" — сказала я одними губами.

Проте почув. Підняв до кривлі обличчя і знайшов мене очима.

Був тепер близько. І зір мій заострився.

Через те я бачила: усміхався.

Троянду мав на устах. Мусів ще бути мій віддих у пелюстках.

Коло брами знявся неспокій.

Поручник одділив двох і вибіг з ними з подвіря.

Прозвучало різке: Готовсь!

Цівки крісів припадали до лиць.

— Ой!

Я впала губами на сволок. Вгризла той крик у сухе дерево.

Потім я бігла вділ по сходах. Мигтіли вікна, кричали стіни.

Внизу:

— Стій.

Спило мене дуло пістолі. Лицем у лице ми переглянулись із адютантом.

Поблід. Одступився й велів пропустити.

Пробігла я два подвіря і впала до чорної брами.

Була така хвилина, що був — сам.

Горілиць, з рукою кинутою вверх. Затиснув у ній троянду міцно, побідно.

Одно око було одчинене й під ним тонка риска. І під другим. А в кутках губ світляні ямки.

Я клякнула при йому і стулила одчинені вії. Стерла rischi під очима й згасила ямки в кутках губ.

— "Буде вже, буде" — шептала я до його.

— "Тиж чуєш, я тут — буде."

Але вії знову розійшлися. Під очима станули rischi, а в кутках губ світляні ямки.

Мабуть я усміхнулася знесилена.

Схилилась над ним і стирала долонями кров, що слезила з чола.

Прийшли потім санітарі. Взяли його на ноші. Прикрили брезентом.

Один одчинив хвіртку. Я пішла за ними.

На склоні, в терновику чорніла викопана могила. Тут його поховали.

Місце значне по тому, що берест у головах.

Як зійшло сонце, я вернулась до хати.

Сіла край постелі.

Це було вчора: велика, блакитна тиша надо мною.

Тепер вона зібралась у мене грудкою коло серця. Було мені з тим добре.

Одчинились двері, війшов батько. Забігав по мені очима:

— "Ліда, що з тобою."

Я глянула по собі.

Мої коліна були в крові, теж саме долоні.

Я усміхнулася слабо:

— "Це той — розстріляний усміх."

Опівдні я виїхала з Л.

V.

Ліда змовкла.

Ми всі сиділи довкола неї даліше без руху, наче перед нами ще снувалось це дивне оповідання.

По хвилі вона обвела всіх очима і сказала своїм звичайним, прозорим голосом:

— "Ну, а тепер справді до речі. За тобою слово, Кох."

Кох вийняв з уст холодну люльку і завважив м'ягко:

— "Зміни воду троянді, Лідо!"

Ми переглянулись між собою, а Ліда сплеснула і долоні:

— "Ти, — Кох?"

— "Егеж, — сказав, — Кох, не камінь."

["Вікна", 1927, № 2, с. 1—5.]